

Dede Éva

Hallom és olvasom: új televíziós szokás a híradásban és a véleményformálásban

„Millió, az érzékszerveim számára könnyen elérhető dolog nem lopja be magát a tapasztalásomba. Vajon miért? Mert számomra nincs jelentőségük. Tapasztalatom mindössze abból tevődik össze, aminek figyelmet szentelek. Csak azok a dolgok formálják tudatomat, melyeket észreveszek, különösebb speciális érdeklődés nélkül. A tapasztalás így módon egy totális káosz. Csupán maga az érdeklődés az, ami hangsúlyt ad, megvilágít és elfed, előtérbe helyez és visszaszorít dolgokat.”

(William James, idézi Sekuler, R., Blake, R. 2000)

Napjainkban a számítástechnika fejlődése szinte korlátlanra tette a hírközlést. Elég csak felsorolni azt a sokféle formát, amelyeken keresztül a hírek eljutnak: újság, rádió, tévé, internet... A térségünknek és a nagyvilágnak az eseményei nem-hogy naprakészen, hanem percre készen elérhetnek minket, mint ahogy ezt átéltek az öbölháború vagy a romániai forradalom idején.

A korlátlanul áradó hírek között mi magunk vagyunk a korlátok azzal, hogy a válogatás (szelektálás) a mi feladatunk. A befogadás, észlelés, értelmezés korlátozottsága áll szemben tehát a technika által nyújtott korlátlan lehetőségekkel.

A konferencia címében megjelölt témában (nyelvhasználati jelenségek a médiában) a nyelvhasználatot általában a beszédprodukción felől értelmezik. Figyelni kell azonban arra is, hogy a különböző formában megjelenő (írott vagy hangzó) szövegek hogyan szolgálják a hírközlést és a hírek megértését. A híreket ugyanis megírják, de a céljukat a befogadónál érik el.

A hangzó vagy írott forma a média jellegétől függ. Természetes, hogy a nyomtatott sajtóban írott, a rádióban hangzó szöveggé válik a hírek. Nem ennyire egyértelmű a tévében és az interneten megjelenő híradás. A tévében is – a rádióhoz hasonlóan – többnyire felolvassák (elmondják), az interneten többnyire olvassuk a híreket. A tévében azonban a technika fejlődése lehetővé tette, hogy a felolvasott híreken kívül írott formában is tudósítsák az embereket.

Kép és szó a televízióban: multimediális szövegek a tévében

Az nem újdonság, hogy a képhez írott szöveget társítanak, mert a filmezés kezdete óta vannak ilyen megoldások. A némafilmek jelenetei közé beillesztették a szöveget, amely a mondott, hangzó szöveget helyettesítette. A hangosfilm feltalálása óta erre már nem volt szükség. Később az írás a képeken a fordítást szolgálta, illetve a készítők nevének felsorolását. A statikus írott szöveg után a mozgó szövegek is megjelentek: a stáblista beúszott, majd eltűnt. Más lehetőséget jelentett a képűjság, amikor a képernyőn csak a szöveg jelent meg. A televízió kivül a betűnként előjövő fényűjság is közölt híreket (gyermekkori emlékem a Blaha Lujza téren állt sajtószék-ház tetején futó fényűjság).

A technikai újdonság, a hírsáv (news ticker, scroll) azt jelenti, hogy minden műsor alatt a képernyő alján vagy oldalán futnak a legfontosabb események híreinek rövid, egymondatos összefoglalói. A tévé képernyőjén új jelenség tehát a hangzó szöveg mellett az írott szövegeknek a jelenléte.

Előnyei között tartják számon azt, hogy bármikor lehet tájékozódni (nézői szempont: nem kell kivárni a következő hírműsort); gyors hírközlést tesz lehetővé (a média szempontja); fiatalok számára vonzó (Hírműsor). Ez utóbbi indok számomra kétséges, bár nem tudom vizsgálatokkal alátámasztani. Pontosabban egy olyan vizsgálati eredményt idézek, amely éppen az idősebbek körében mutat ki kedveltséget: „A csatorna [Hír Tv] egyik megkülönböztető előnyére, nevezetesen a **scroll** állandó jelenlétére a reakciók többsége pozitív volt. Volt, aki számára a legfontosabb, hogy *minél rövidebb idő alatt minél több információ* birtokába jusson, ezért nagyra értékeli ezt az eszközt. A fiatalabbak közt volt, akit zavart, mert eltereli a figyelmet a hangos hírről, azonban éppen ő ismerte el, hogy idős nagypapájának, aki már nem hall rendesen, nagyon hasznos.” (Kalóczki 2004: 67)

Mivel a technikai lehetőség már adott, az interaktivitás előtt is nyitva áll az út, vagyis nemcsak a hírszerkesztők által megírt szövegek futnak a képernyő alján, hanem a nézők véleménye is a műsorszerkesztők válogatásában.

Néhány tévé megoldásairól számolok be a következőkben. A televíziós társaságoknak csak kis része alkalmazza az új eszközt. Személyes tapasztalatom az, hogy a nálam fogható 29 csatornából hat kifejezetten épít rá, köztük három külföldi, három magyar: CNN, CNBC, Al Jazeera, illetve a Hír Tv, Echo Tv és az ATV. Egy-két információs csatorna is közöl így szövegeket: Domino, illetve az Antenna Digital információs oldala, de ezek főként reklámot tartalmaznak. (Érdekesség, hogy a szövegek az adott nyelv írásmódjának megfelelő irányba tartanak: az angol és a magyar szövegek jobbról balra, míg az arab nyelvű feliratok balról jobbra, hogy minél jobban megkönnyítsék az olvasást.)

A legtöbb futó szöveg a CNBC oldalán látható. A stúdiós hírolvasás/mondás/beszélgetés és a tudósítás mellett (hangzó szöveg és kép) a képernyő alján három futó

sáv van a munkanapokon (hétvégenként és este „csak” két sáv), melyeknek eltérő a színe és a sebessége, és ezek fölött egy szélesebb sávban a résztvevő nevét vagy az aktuális témát írják ki; a képernyő tetején is mozgó szövegek váltják egymást – felugró megoldással, sőt a beszélgető feleket is időnként írott szöveges információk takarják ki (CNBC). Véleményem szerint rendkívül zsúfolt kép jön így létre:

1. kép A CNBC adása

A CNN korlátozottabban él az új eszközzel, sőt a futó szöveg helyett a felugró szöveg a jellemző, melynek annyi hátránya van a futó szöveggel szemben, hogy a megfogalmazás hossza adott, nagyon tömör (CNN).

A korábban említett három magyar csatorna rendszeresen kihasználja ezt a hírközlési eszközt, de eltérő mértékkel. Az ATV-ben főként a nézői beszélgetős műsorok alatt két eltérő színű csíkban futnak a hírek, illetve a beküldött sms-ek, egy harmadik statikus sáv pedig a tévé telefonszámát közli. Az Echo Tv a felugró csíkot választotta a hírműsorok és a beszélgetések alatt, míg a Hír Tv szinte vég nélkül közöl így híreket – a reklámok és az ajánlók kivételével alig van olyan műsor, amely nem tartalmazza az alul futó sávot. Egy műsor különösen figyelemre méltó az írott szövegek közzétételében: a *Negyedik* című, médiáról szóló vitaműsor képernyője szintén zsúfolásig teli feliratokkal:

2. kép A Hír Tv Negyedik című műsorának egy részlete

A kép, a hangzó és az írott szöveg kapcsolatát vizsgálva is eltérő megoldásokat találunk. Az írott szöveggel kiegészített televíziós híradások komplex, multimediális szövegeknek tekinthetők. Egyszerre érvényesül bennük a verbalitás és a képiség. (Közelítve a természetes, szemtől szembe kommunikációhoz, amikor is látom és hallom a beszédpartnert.) A verbalitás két formája is egy időben hat. A televíziós műfaj nagy újdonsága a kép továbbítása volt, s emiatt a kép tűnik elsődlegesnek a szó rovására. A hírműsorokban azonban a kép sokszor illusztráció, a hangzó verbális formát erősíti, egészíti ki, valójában a verbalitás uralja a képet. Ezek mellett az írott szöveg, a szalaghír harmadlagosnak tekinthető.

Milyen a kapcsolat a szalaghír fölött látható kép és hangzó szöveg között? A magyar és az angol csatornákat megfigyelve legtöbbször nincs szinkronban a hangzó és az írott szöveg, ugyanis a szalaghír folyamatosan fut ugyan, de 15-20 hír után újrakezdődik, a Hír TV-n átlagosan nyolc percenként kerül a néző elé ugyanaz a szöveg, miközben a hírműsor halad előre, illetve újabb műsor kezdődik az adón. Néha éppen fedik egymást, de a műsorban bővebben, képriporttal bővítik a mondottakat, ezért nagyon hamar elválik egymástól a hangzó és az írott szöveg.

A szalaghírekkel kiegészített tévéműsorok tehát a frissesség, gyorsaság érzetét keltik, a néző számára az azonnaliságot jelentik. A figyelmet oda is vonzzák a mozgó szövegek, mert élettani sajátosság az, hogy a mozgás figyelemfelkeltő. A továbbiakban arról lesz szó, hogy a néző a figyelmét hogyan osztja meg a különböző modalitások között.

A befogadás korlátozottsága

Természetes helyzet az, hogy az információkat több csatornán keresztül szerezzük meg, gyakran együtt jár legalább a vizuális és az akusztikus csatorna. A hírműsorok is erre a kettőre építenek. Örkény István egyperces novellákról szóló képlete (az egyik oldalon az író részéről a közlés minimuma, az olvasó részéről pedig a képzelet maximuma áll) átalakítva megfelel annak, amit a hírkészítők szándékainak tulajdonítok. Mindent megtéve a nézők tájékoztatására: a közlés maximuma áll szemben a befogadás minimumával. A nézőnek a dolga, az információk befogadása nem egyszerű, mert a hangzó szöveg, a kép és az írott szöveg figyelemmegosztást, válogatást igényel tőle, s ettől függ a szövegek megértésének, a feldolgozásnak a mélysége: „Mindenki tudja, mi a figyelem. Az elme birtokbavételét jelenti, tiszta és eleven formában, egy tárgy vagy gondolatsor birtokba vételét egyidejűen lehetséges tárgyak vagy gondolatmenetek közül. A tudat fókuszálása, összpontosítása képezik lényegét. Azt jelenti, hogy visszavonulunk valamilyen dologtól, hogy másokkal hatékonyan foglalkozhassunk.” (James 1890, idézi Eysenck 1997: 108)

A figyelemmegosztási kísérletek azonban arról tanúskodnak, hogy sok ingert figyelmen kívül hagyunk, másokra kevésbé figyelünk (automatizmusok), megint másokra fókuszált figyelem jut. (Az elméleti háttér részletezésére jelen dolgozat keretében nem térek ki.) Kísérletek bizonyítják, hogy a figyelmen kívül hagyott hallási ingerek elemzése sokkal alaposabb, mint korábban gondolták (pl. a koktélpárti-jelenség), a vizuális ingerek esetében nagyon kevés vagy semmi a feldolgozás a nem figyelt ingereknél. A figyelem megosztásának kísérletes vizsgálatai és a hétköznapi tapasztalatok arra utalnak, hogy a teljesítmény romlása elég gyakori jelenség, ha két különböző típusú feladatot kell egyszerre elvégezni. Természetesen függ az ingerek modalitásától, a személyek begyakorlottságától és a feladatok nehézségétől is (Eysenck 1997: 115–128).

A szalaghírekkel dúított tévéműsorok az ingerfeldolgozási kapacitásból igénybe veszi a vizuális és az akusztikus rendszereket a verbális ingerek feldolgozása közben – itt számolhatunk az ingerek hasonlóságával, hiszen végső soron a hangzó és az írott szöveg a beszédértés, beszédészlelés központjába kerül más idegpályákon keresztül. A látott ingerek, a képek és a feliratok együttese a látóközponton keresztül jut további feldolgozásra, a látottak megértéséhez, valószínűleg versengve egymással.

Ha a néző kellően motivált, akkor a figyelemmegosztás nagy energiába kerül, de eredményes lehet mindkét szöveg befogadása. Ha azonban a néző már eleve a napi tevékenységek mellett nézi-hallgatja a hírműsort, már eleve kérdéses, mennyi információt képes befogadni. Másfelől az ún. felülről lefelé ható folyamatok (pl. az előzetes tudás) is befolyásolják a hírek mélyebb megértését.

A pszicholingvisztika, a kognitív pszichológia a statikus szövegek olvasásával foglalkozva felmérte, hogy a szövegek megértéséhez a szövegeket nem betűről be-

türe észleljük, hanem a szemmozgás urgálásával, a szakkádokkal tekintjük át. A szövegben való haladás jellemzője az egyéni tempó és az oda-vissza mozgás a szövegben – ez feltétlenül szükséges az értelmezéshez, amikor menet közben a szöveg tartalmáról kezdenek kialakulni az előzetes feltételezések, s azt ellenőrizzük (Gósy 1999: 112–114).

A mozgó szöveg olvasása valamennyire más. Mivel kutatási eredmény nem áll rendelkezésemre, csak személyes tapasztalat, lényeges különbségnek érzem azt, hogy az olvasás tempója kötve van a szalaghír sebességéhez, és ez nemcsak a gyorsan, hanem a lassan olvasóknak is gondot jelenthet. A teljes hírt egyszerre nem is lehet áttekinteni, mert csak egy része fér el a csíkon, de az is folyamatosan változik, hogy melyik része. Korlátozott az ugrások lehetősége is, ha egy részlet kimaradt amiatt, hogy a képernyő egy másik részét figyeli a néző, akkor várhat akár nyolc percet is, mire újra az a hír kerül elő.

Az is elképzelhető, hogy a már megismert szalaghírek a műsorok további nézését nem zavarják, a néző figyelmen kívül hagyja őket – mintegy képi zajnak értékelve azt.

A hírek szövegeinek megfogalmazásában az a tendencia látszik, hogy a nézőt a legfontosabb információval tartásuk ott a tévé előtt. Ezért tűnik gyakorinak az igés kezdet, illetve az igei csoporttal való indítás pl. a 2009. november 16-i híradásban (s ez mind a hangzó, mind az írott szövegben így volt – l. a függelékben).

A nézői figyelem irányítása a *Negyedikben*

Visszatérve a Hír Tv beszélgetős műsorához, a *Negyedikhez*, a feliratok bősége a számítógépes, internetes megoldásokat utánozza – egy lényeges, közérdekű problémát taglalva. A néző kíváncsi a beszélgető felek érveire, elgondolásaira. A szerkesztők rengeteg anyaggal készülnek elő a műsorhoz, és ezeket szeretnék a nézők számára is közzé tenni – a beszélgetők életútja, a témához kapcsolódó vélemények, fogalmak stb. valóban az elmélyült, értő befogadás szolgálatában állnak. Azonban a beszélgetés figyeléséből minduntalan kizökkenti a nézőt az éppen felbukkanó felirat, az olvasás által megszerzett információ, és annak a tempója sem az ő ritmusához van kötve. A sokféle műveltségű, felkészültségű néző számára minden egyes részlet fontos lehet ahhoz, hogy teljes „képet” kapjon egy témáról. Van, akinek számítana, hogy megértse a fogalmakat, van, akinek csak az a lényeg, amit beszélnek, van, akinek a háttérinformációk is kellenének. Aki a fogalmak, a háttér tekintetében tájékozott, az tud igazán a műsor résztvevőivel haladni gondolatban, neki viszont a képernyő zsúfoltsága lehet figyelemelterelő. Régebben a háttérrel a műsor elején közölték, most – a jó szándékot feltételezve – a szerkesztők ezeket az ismereteket többször is közölni tudják a nézőkkel, illetve aki később kapcsolódik be a műsorba, az is hozzájut. A pedagógia jól ismeri azt, hogy a nem jókor adott vagy nem jól kiválasztott szemléltetés éppen hogy elvonja a tanulók figyelmét a tárgyról, pedig a cél a többféle

modalitással az ismeretek elmélyítése lenne. Még zavaróbb, ha a párhuzamosan futó információk különböző témáról szólnak.

Bennem, az átlagos nézőben az az érzés alakult ki, hogy az ilyen műsor mintha éppen nem is akarná, hogy elmélyedjek a vitában, vagyis a tájékoztatás, a véleményformálás mintegy önmaga ellen is fordul. A külső csillogás inkább felszínességet eredményez, a tudás töredékekből áll. Egyetlen – már létező újabb technikai – újítás segíthet ezen: a tévéműsor megállítása, amely lehetővé teszi, hogy az ember egyszerre egy formában ismerje meg a tudnivalókat, pl. elolvassa a vitapartnerek életrajzát, és a saját tempójában fogja föl az érveket.

A multimediális hipertextek, szövegek világában, a televíziós szöveggözlésekben a jobb megértést segítené az, ha a néző újra a maga tempójához igazíthatná a befogadást. A verbális közlés, a nyelv lineáris haladása – akár írott, akár hangzó formában – a verbális gondolkodáshoz kötődik, a gondolkodás viszont fogalmi és érzékszervi alapon is működik. „A hipertextbe ágyazott multimédia legnagyobb előnye azonban abban rejlik, hogy lehetővé teszi az emberi gondolkodás két ellentétes pólusának – az érzékletesnek és az elvontnak – az egyidejű és kiegyensúlyozott megjelenítését” – írja Benczik Vilmos (2001: 253). Csak remélni tudjuk, hogy az új eszközöket alkalmazó multimediális hírközlések és vitaműsorok valóban ezt a célt szolgálják.

Felhasznált irodalom

- Benczik Vilmos 2001. *Nyelv, írás, irodalom kommunikációelméleti megközelítésben*. Trezor. Budapest.
- CNBC In: http://en.wikipedia.org/wiki/CNBC_Ticker [2009. november 9.]
- CNN In: http://hu.wikipedia.org/wiki/CNN_International [2009. november 9.]
- Eysenck, M. W. és Keane M. T. 1997. *Kognitív pszichológia*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Gósy Mária 1999. *Pszicholingvisztika*. Corvina. Budapest. 112-114; 235-237)
- Hírműsor In: <http://ktnye.akti.hu/index.php/Hírműsor> [2009. november 15.]
- Kalóczki Tímea 2004. *A leghíresebb televízióműsorok – avagy a híradás piac erőviszonyai Magyarországon 2003-ban*. Szakdolgozat. BGF. http://elib.kkf.hu/edip/D_10159.pdf [2009. november 12.]
- Sekuler, R. – Blake, R. 2000. *Észlelés*. Osiris. Budapest.

Függelék

Szalaghírek, Hír Tv, 2009. november 16.

Adminisztratív tévedésre hivatkozott ma kezdődött tárgyalásán Kolompár Orbán, az Országos Cigány Önkormányzat elnöke a kiskunmajsai munkahelytámogatási pénzekkel kapcsolatban.

Soron kívüli ülést tart kedden a nemzetbiztonsági *kabinet* a sajobábonyi helyzet miatt. A testület az esetleges kormányzati intézkedések összehangolásáról is egyeztet.

Nem zárta ugyan ki, de nem tartja hihetőnek a volt *titokminiszter*, hogy Zuschlag János értesült az ellene folyó nyomozás során mobiltelefonja lehallgatásáról.

Lemondott fizetéséről *Hunvald György* - értesült az egyik internetes portál. Az Index szerint a február óta előzetesben lévő polgármester levélben kérte a VII. kerület jegyzőjét, hogy a havi 571 ezer forintos polgármesteri tiszteletdíjat egy letéti számlára utalja az önkormányzat.

Nincs egyértelmű *álláspontja* a Pécsi Vízmű francia kisebbségi tulajdonosának arról, hogy akarnak-e tárgyalni a részvénytárcájuk eladásáról.

Nem oszlatta fel magát az ózdi képviselő-testület, a szocialista többség elutasította a Fidesz indítványát. Az ellenzék a polgármester érettségi botránya után kezdeményezett időközi önkormányzati választást.

Amerikának és Kínának közös jövőképe van, ezért a két országnak minden eddiginél szorosabban kell együttműködni. Erről beszélt Barack Obama Sanghajban, kínai látogatása első állomásán.

A függetlenség egyoldalú kikiáltásával fenyegetőznek a palesztinok, mert nincs előrelépés a közel-keleti megbékélési folyamatban.

Gyilkosság áldozata lett egy munkás egy hegyi épületnél Zalaegerszeg külterületén, a bűncselekménnyel a férfi kollégáját gyanúsítják - értesült a HavarriaPress.

Közösség tagja elleni erőszak gyanúja miatt vettek őrizetbe a rendőrök egy sajobábonyi férfit.